

Самойленко С.Г. ИЗВЕСТНЫЕ АРХИТЕКТОРЫ XVIII в. В НЕЖИНЕ.

В статье раскрывается роль известных архитекторов Украины и России в строительстве церковных и общественных зданий в городе Нежине в XVIII веке.

Ключевые слова: строительство, архитектор, барокко, собор, магистрат, Гетманщина, классицизм.

Samoylenko S.G. FAMOUS ARCHITECTORS OF THE XVIII-th century IN NIZHYN.

The role of famous Ukrainian and Russian architects in the building of churches and social buildings in Nizhyn in the XVIII-th century is analysed in this article.

Keywords: building, architector, Baroque, church, city council, Hetmanship, Classicism.

УДК 94 (477) « 19 – 052

О.Б. Готра

АКАДЕМІК М.Ф. КАЩЕНКО ЯК ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ ТА ПЕДАГОГ

У статті проаналізовано педагогічну діяльність академіка М. Кащенко. Піднімаються питання участі вченого в громадському житті суспільства.

Ключові слова: М. Кащенко, вчений, педагог, науково-педагогічна діяльність, громадська діяльність.

Серед видатних діячів науки і культури першої половини ХХ ст. почесне місце займає Микола Феофанович Кащенко (1855–1935). Вчений, мало відомий нащадкам, незважаючи на вартість його внеску в біологічну науку. М. Кащенко – автор перших робіт з паталогічної ембріології, біолог, доктор медицини та зоології; основоположник сибірського садівництва, брав активну участь у створенні Української академії наук.

Для відтворення образу вченого, принципового і твердого в наукових переконаннях, який своєю невтомною і плідною працею ще за життя завоював повагу до себе, і з метою більш глибокого висвітлення багатогранної діяльності, звернемося до такого важливого аспекту життя вченого, як громадська та педагогічна діяльність.

Активна наукова і творча діяльність М. Кащенко припала на складний період історії українського народу. Творча діяльність за таких умов сприяла утвердженню життєвого оптимізму, впевненості у корисності своєї праці, відчуття свого соціального обов'язку, спонукала до активної участі вчених в освітянському, громадському і політичному житті.

Варто зазначити, що в останні десятиліття ХІХ і на початку ХХ ст. значно активізувалась культурно-освітня робота серед населення. Свій особливий шлях обрав М. Кащенко. Громадську позицію вчений розкрив у виступі на акліматизаційному ботаніко-зоологічному з'їзді в Москві у 1887 р.: «Мені не потрібно доводити користь і перевагу роботи в галузі чистого знання. Це таке щастя, від якого ніколи не відмовиться той, хто раз його відчув. Однак громадянська свідомість вимагає, щоб учені не замикались в стінах своїх лабораторій, але час від часу виносили б в суспільство здобуті ними відомості і використовували б їх для суспільної користі» [1].

У квітні 1895 р. М. Кащенко разом з агрономом В. Бажаєвим організував Томське відділення Імператорського Московського товариства сільськогосподарських наук. У 1897 р. М. Кащенко організував цикл публічних лекцій за участю професорів Томського університету. У 1898 р. лекції були видані за редакцією М. Кащенко «Наукові нариси Томського краю». Нарешті, у 1898 р. відділення перетворено в самостійне Західносибірське товариство сільського господарства, головою обрано М. Кащенко, друкований орган «Сибирский земледелец».

Микола Феофанович склав «Визначник ссавців Томського краю, з додатком короткого опису способу початкової обробки» (1900), на обкладинці якого вказано, що книга видана «для безкоштовного розповсюдження серед осіб, які можуть будь-чим посприяти справі вивчення Сибіру в зоологічному відношенні». Про це повідомлялося населенню через газету, в якій висловлювалась і подяка добровільним колекціонерам за надання в зоологічний музей тих чи інших збірок. Наукового матеріалу збиралось все більше. В зоологічний музей стали надходити збори інших колекторів, які також визначались М. Кащенком. Необхідністю порівнювати сибірських тварин з європейськими зблизила його з зоологічним музеєм Академії наук, в якому

Микола Теофанович бував неодноразово і виконував за матеріалами останнього ряд робіт [2, с. 11].

З метою пропаганди через жителів Томської губернії гуманного ставлення до тварин 17 вересня 1899 р. в Томську було відкрито відділ Російського товариства захисту тварин, до його складу увійшли 85 представників томської інтелігенції. З ініціативи М. Кашенка створено «Травневу спілку». З метою залучення інтелігенції та практиків до наукових досліджень М. Кашенко надрукував «Проект організації при Томському університеті комітету для вивчення рибальництва в Західному Сибіру» (1891). У 1908 р. М. Кашенко реорганізував Товариство садівництва.

Лише окремі факти підтвердили, що з часу введення судової реформи (1897 р.) і до переїзду до Києва М. Кашенко безперервно був почесним мировим суддею і брав участь у засіданнях Томського окружного суду [3]. Вчений користувався заслуженим авторитетом та мав високі нагороди: орден Святого Станіслава другого ступеня (1894); срібну медаль (в пам'ять імператора Олександра III); орден Святої Анни другого ступеня (1899); орден Святого Володимира четвертого ступеня (1906); орден Святого Володимира третього ступеня (1909). У 1902 р. М. Кашенко отримав чин дійсного статського радника (цивільний чин IV класу з 14-и «Табели о рангах»), що відповідав військовому званню генерал-майора та надавав права привілейованого спадкового дворянства.

Треба відзначити, що початок ХХ ст. у житті М. Кашенка був досить насичений подіями. Дискусійним є питання про участь вченого в революційному русі. В роки першої російської революції активізувалися суспільні рухи в Сибіру. Праве крило російського лібералізму представляла політична партія октябристів («Союз 17 октября»). Обов'язки голови бюро томського відділу «Союзу 17 октября» були покладені на професора М. Кашенка. Відділу присвоєно ім'я «Свобода і порядок». М. Кашенко очолював бюро до листопада 1906 року. В цьому році його обрано заступником голови губернського виборчого зібрання м. Томська [4].

Активною була громадська діяльність вченого в Україні. Важко, навіть неможливо розділити громадську та наукову діяльність М. Кашенка. Важливо зазначити, що вчений був одним з перших засновників Академії наук; активно працював над створенням другого фізико-математичного відділу, керував його діяльністю до 1921 р.; розробив теоретичні, методологічні та наукові основи кафедри акліматизації. Найбільшим досягненням академіка М. Кашенка було заснування Акліматизаційного саду АН України. Вагомим внеском в наукову діяльність М. Кашенка було створення Комітету для виучування фауни України та Зоологічного музею УАН.

Оцінку роботи М. Кашенка давали не тільки його колеги, а й керівники радянських органів влади. У деяких опублікованих та неопублікованих архівних джерелах знаходимо відомості про оцінку постаті М. Кашенка і з боку партійних керівників України, які вершили на той час долі української науки та її вчених. В огляді інформаційно-статистичного відділу ЦК КП(б)У «Про проведену роботу щодо українізації за період від VIII Всеукраїнської партійної конференції до IX з'їзду КП(б)У» зазначено: «Окремим академікам можна дати таку характеристику... Інша група – В.І. Липський, М.Ф. Кашенко, М.М. Крилов, Г.В. Пфейффер ... – є як громадські діячі – нулі, але в науці – люди з відомими іменами» [5]. Цей документ ще раз підтверджує аполітичність вченого.

Дослідники діяльності вченого С. Карамаш та С. Вировий відмічали: «Кашенко написав об'яви, що лікує хворих травами, бо знавцем цієї справи був блискучим. За допомогою рідних розклеїли їх по Києву, і до оселі академіка потягнулися хворі і немічні, але заробити на лікуванні не вдалося: лікар Кашенко пояснював дію трав, установлював діагноз і дарував лікарські рослини людям... немічні платити були неспроможні» [6]. На першому плані виділяємо доброту М. Кашенка, гуманізм, рідкісну і надзвичайну працездатність, прагнення служити людям.

Під час своєї діяльності вчений гармонійно поєднав з науковими дослідженнями педагогічну роботу. Педагогічній діяльності М. Кашенко присвятив 37 років свого життя. «Як викладач я докладав багато зусиль, щоб бути зрозумілим. Завжди надавав великого значення різноманітним демонстраціям і особливо малюванню на дошці... своїми слухачами я завжди був задоволений. Ніколи я не помічав, щоб моя аудиторія була неуважна. З особливою приємністю можу заявити, що анітрохи не прагнучи до популярності, я, водночас, ніколи не відчував ворожого чи недостатньо шанобливого до себе ставлення з боку своїх слухачів. Хоча в період найбільших університетських заворушень, а тоді вони траплялися часто, цього можна

було б очікувати, бо до всякого порушення порядку я завжди ставився з неприхованим засудженням», – згадував М. Кашенко [7].

У автобіографії М. Кашенко писав, що викладання захоплювало його «до самозабуття» [7, арк. 97]. Вчений в 1884 р. викладав у Харківському університеті порівняльну анатомію, в 1885–1886 рр. проводив теоретичні і практичні курси з гістології та ембріології, у 1888 р. водночас читав на фізико-математичному факультеті курс порівняльної гістології, у 1889–1921 рр. викладав зоологію в Томському університеті і Київському політехнічному інституті.

М. Кашенко високо цінував уміння студентів викладати свої думки стисло: «Найвищу оцінку поставлю за гарну і коротку роботу, другу – за гарну і довгу, третю – за коротку і погану, на останньому місці буде довга і погана» [8].

У період викладацької діяльності М. Кашенка, лекційні і практичні курси були авторськими. Він уклав навчальні програми, працюючи на посаді приват-доцента Харківського університету. М. Кашенко вважав, що при викладанні біологічних дисциплін потрібно, окрім практичних робіт, широко впроваджувати демонстраційні лекції. Доводив, що саме з них, студенти повинні отримувати базові знання. Створюючи навчальні кафедри, найперше організовував при них музеї, які були базою для навчального процесу. У Харківському університеті, облаштував навчальний ембріологічний кабінет, в Томському університеті і Київському політехнічному інституті – Зоологічні музеї.

М. Кашенко з великою зацікавленістю керував науковою роботою студентів та аспірантів. Велике значення в підготовці студентів М. Кашенко приділяв практичним заняттям. Для студентів, які бажають більш детально познайомитись з зоологічними об'єктами, двері зоологічного кабінету відкривалися не лише в години розкладу, але й у вечірні години і навіть у святкові дні. Під час своїх експедицій і екскурсій М. Кашенко часто брав студентів як асистентів; він мріяв також про навчально-наукові екскурсії зі студентами в спеціальних вагонах по лінії Сибірської залізниці.

М. Кашенко належав до тієї когорти університетських професорів, яка активна виступала проти будь-якої соціальної, статевої, національної дискримінації в освіті. Зокрема, він одним із перших активно виступив за розвиток вищої освіти для жінок. М. Кашенко симпатизував жіночій освіті, тому брав активну участь у організації Сибірських жіночих Вищих курсів, які відкрились в 1910 р. в Томську. Створені курси були з ініціативи громадськості, але М. Кашенко був одним із засновників і викладачем курсів. У 1912 р. у статті «Сибірські вищі жіночі курси, їх становище, потреби і надії» він писав, що створено особливу атмосферу, одна мета об'єднує викладачів і слухачів – дати і отримати знання. Майбутній учений в цій справі вбачав один із засобів розвитку продуктивних сил Сибіру [9].

Під час перебування в Томську М. Кашенко був членом декількох комісій, зокрема Попечительської ради жіночої гімназії. В 1903 р. вчений брав участь у Петербурзі в роботі комісії з реорганізації вищих навчальних закладів під головуванням міністра народної освіти Зенгера.

Аналіз архівних документів дав підстави стверджувати, що працею М. Кашенка в Томському університеті створена наукова зоологічна школа, яка успішно розвивається і сьогодні, із неї вийшли відомі зоологи.

М. Кашенко викладав у Київському фармакологічному технікумі, на курсах при Акліматсаді, читав курс лекцій про лікарські рослини на селекційно-насінневих курсах.

Микола Феофанович окрім наукової роботи цікавився художньою літературою, малюванням, фотографуванням, любив музику, подорожі на велосипеді, але найбільше – садівництвом. Працюючи в галузі біології, М. Кашенко висвітлював проблеми, які межують з філософією, потребують філософського осмислення природи, можливостей її наукового пізнання. В архівах збереглися літературні твори вченого: п'єси, вірші, оповідання, фантастична повість. У своїй повісті «Через тисячу років» учений передбачив надзвичайно стрімкий розвиток біології, яку нині названо наукою ХХІ ст.: «Був час фізики, нині час хімії, настане і час біології» [10].

Таким чином, проаналізувавши громадську та педагогічну діяльність М.Кашенка, ми дійшли таких висновків. Особливістю науково-просвітницької діяльності М. Кашенка було прагнення якнайшвидше ознайомити громадськість з новітніми відкриттями науки і результатами досліджень. Методи просвітницької діяльності, які розроблені М. Кашенком, не втратили свого значення і сьогодні. Працюючи у вищій школі, М. Кашенко комплексно

розробляв методику викладання біологічних дисциплін, що сприяло подальшому розвитку вищої біологічної освіти.

Учений в Україні жив і працював у доволі складних і неоднозначних умовах сталінського тоталітаризму. В науковому середовищі це проявилось у безкінечних реорганізаціях, чистках, репресіях. Микола Феофанович протягом багатьох років прагнув ухилитися від адміністративних посад, навіть уникав контактів з владою. М. Кащенко в Україні формально не належав до жодної політичної партії або суспільно-політичного об'єднання, що значною мірою пов'язано з широтою його поглядів, пошуком ним найбільш ефективних шляхів розв'язання нагальних проблем. М. Кащенко в наскрізь політизованій тоталітарній державі все своє життя присвятив науці.

Ми побачили вченого-громадянина, його суспільне обличчя, який в умовах тоталітарного режиму не пристосовувався, а був самодостатньою особистістю. Педагог-новатор, учений-практик, самовіддано працював для блага народу, його образ довів інтернаціональний характер науки. Особливо слід виділити велику активність, наполегливість, працелюбність і творчий підхід до справи, яку розпочинав.

Постать академіка М. Кащенка ввібрала в себе типову характеристику професорів того часу. Фактично вчений цікавився всім, що стосується природи та людини. Микола Феофанович Кащенко пройшов важкий шлях, він не був «кабінетним» вченим. Він був ученим-енциклопедистом, людиною широкої ерудиції й високої культури, що давало йому можливість заявити про себе не тільки як про дослідника в різних галузях біології, а й як про вченого-гуманіста, громадського діяча, художньо обдаровану людину, інтелігента. Ця тема є особливо актуальною в період розгляду проблеми сутності національної ідеї, людини, людиноцентризму в суспільстві і державі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кащенко Н.Ф. О некоторых сторонах предстоящей деятельности Томского отдела Императорского Московского общества сельского хозяйства. – Томск: типолитография П.И. Макушина, 1895. – С. 1–11.
2. Иоганзен Б.Г. Жизнь, деятельность и научные воззрения Н.Ф. Кащенко // Ученые записки Томского государственного университета им. В.В. Куйбышева. – 1950. – № 15. – С. 10.
3. Кащенко Н.Ф. // Юбилейный справочник Плодоводство (1890–1914) / Сост. В.Э. Эндер. – СПб.: Типография С. Л. Ринда, 1915. – С. 53.
4. Томське губернське бюро «Союз 17 жовтня»// <http://tomskhistory.lib.tomsk.ru>.
5. Історія Національної Академії наук України 1924–1928 рр. – К.: НБУВ, 1998. – С. 205.
6. Карамаш С., Вировий С. М.Ф. Кащенко – науковець-медик // Агапіт. – 1999. – № 11. – С. 36.
7. Кащенко М.Ф. Автобіографія. Чорновий автограф. Рукописна і машинописна копія. 1913–1927 // Ін-т архівознавства Нац. бібл. України ім. В.І. Вернадського (далі – ІА НБУВ). – Ф. 11. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 94.
8. Воспоминания дочери ученого – М.Н. Кащенко – о работе Н.Ф. Кащенко с декоративными растениями Киевского акклиматсада. Рукопись. 50–60е гг. // ІА НБУВ. – Ф. 11. – Оп. 2. – Спр. 124. – Арк. 34.
9. Кащенко Н.Ф. Сибирские высшие женские курсы, их положение и надежды. // ІА НБУВ. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 54.
10. Кащенко Н.Ф. Через тысячу лет. Рассказ Нила Зарубина. Фантастическая повесть. Рукописная копия. // ІА НБУВ. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 212. – Арк. 1.

Gotra E.B. АКАДЕМИК Н.Ф. КАЩЕНКО КАК ОБЩЕСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ И ПЕДАГОГ

В статье проанализирована педагогическую деятельность академика Н. Кащенко. Поднимаются вопросы участия ученого в общественной жизни общества.

Ключевые слова: Н. Кащенко, ученый, педагог, научно-педагогическая деятельность, общественная деятельность.

Gotra O. THE ACADEMICIAN M. KASHCHENKO AS A PUBLIC MAN AND TEACHER.

This article gives the analysis of a pedagogical activity of the academician M. Kashchenko. It is discussed questions of participation of the scientist in the public life of the society.

Keywords: M. Kashchenko, a scientist, a teacher, scientific-pedagogical activity, public activity.